

АДМІНІСТРАТИВНЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ФІНАНСОВЕ ТА ПОДАТКОВЕ ПРАВО

УДК 340.12(043)

DOI: 10.36550/2522-9230-2024-16-68-71

Авдошин Ігор Васильович,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності

Національного університету оборони України

maluivv@i.ua

ORCID ID: 0009-0001-1643-8184

Кишкань Вадим Анатолійович,

слухач Національного університету оборони України

maluivv@i.ua

ORCID ID: 0009-0001-1643-8184

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

У статті досліджено історичні аспекти поводження з військовополоненими. Під змістом поняття «військовополонений» розуміється будь-яка особа, взята в полон або інтернована воюючою державою під час війни. Однак, автором зазначається, що за теоретичного підходу дане поняття може застосовуватися як до членів регулярно організованих збройних сил, так і партизанів й цивільних осіб, які відкрито борються з ворогом, або некомбатантів, пов'язаних із військовими силами. Крім того, у статті розкривається еволюція ставлення до військовополонених. Зокрема, розглянуто особливості поводження з полоненими у стародавніх цивілізаціях, Римській імперії та в епоху Середньовіччя; зміни які відбулися у ставленні до полонених з епохи Відродження до Першої світової війни; вплив Другої світової війни та інших збройних конфліктів ХХ століття на долю військовополонених.

Зроблено висновки щодо впливу різних факторів на поводження з полоненими, проаналізовано ефективність міжнародних норм, що регулюють поводження з військовополоненими, а також визначено перспективи подальшого розвитку гуманітарного права у цій сфері.

Акцентується увага на поводженні з військовополоненими під час воєнного стану або ведення військових дій, дотримання їх прав та виконання ними обов'язків. Визначаються загрози щодо можливих порушень прав військовополонених та важливість дотримання норм міжнародного права щодо поводження з військовополоненими.

Вивчення історичного досвіду дозволяє зробити висновки щодо важливості дотримання гуманітарних принципів ведення війни.

Крім того, у статті розкривається практичне значення вивчення історичних аспектів поводження з військовополоненими, зокрема: розуміння еволюції норм і правил, які регулюють цю сферу; аналіз факторів, які впливають на поводження з військовополоненими; класифікація основних порушень норм і правил поводження з військовополоненими, які мали місце в історії; розроблення ефективних механізмів захисту прав військовополонених.

Ключові слова: військовополонений, воєнний стан, історичні аспекти, права військовополонених.

Avdoshin I., Kishkan V. HISTORICAL ASPECTS OF THE TREATMENT OF PRISONERS OF WAR

The article examines the historical aspects of the treatment of prisoners of war. The term «prisoner of war» means any person captured or interned by a belligerent state during war. However, the author notes that with a theoretical approach, this concept can be applied both to members of regularly organized armed forces, and to partisans and civilians who openly fight the enemy, or non-combatants associated with military forces. In addition, the article reveals the evolution of the attitude towards prisoners of war. In particular, the peculiarities of the treatment of captives in ancient civilizations, the Roman Empire and the Middle Ages were considered; changes that took place in the treatment of prisoners from the Renaissance to the First World War; the influence of the Second World War and other armed conflicts of the 20th century on the fate of prisoners of war.

Conclusions were made regarding the influence of various factors on the treatment of prisoners, the effectiveness of international norms regulating the treatment of prisoners of war was analyzed, and the prospects for the further development of humanitarian law in this area were determined.

Attention is focused on the treatment of prisoners of war during martial law or the conduct of hostilities, the observance of their rights and the fulfillment of their duties. Threats regarding possible violations of the rights of prisoners of war and the importance of observing the norms of international law regarding the treatment of prisoners of war are determined.

The study of historical experience allows us to draw conclusions about the importance of observing the humanitarian principles of warfare.

In addition, the article reveals the practical significance of studying historical aspects of the treatment of prisoners of war, in particular: understanding the evolution of norms and rules that regulate this sphere; analysis of factors affecting the

treatment of prisoners of war; classification of the main violations of the norms and rules of treatment of prisoners of war that took place in history; development of effective mechanisms for protecting the rights of prisoners of war.

Key words: prisoner of war, martial law, historical aspects, rights of prisoners of war.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де війна знову стала жахливою реальністю, питання поводження з військовополоненими набуває особливої актуальності. З одного боку, це гуманітарна проблема, яка потребує негайного вирішення. З іншого боку, це питання, яке має глибоке історичне коріння.

Протягом всієї історії людства війна залишається невід'ємною частиною суспільного життя. З нею нерозривно пов'язане й питання поводження з військовополоненими – людьми, які, будучи учасниками збройного конфлікту, з волі обставин опинилися в руках ворога.

Ставлення до полонених протягом століть зазнавало значних змін, еволюціонуючи від жорстокості та варварства до більш гуманних методів. Цей процес був зумовлений низкою факторів, серед яких можна виокремити такі: вплив релігії та моральних норм (з розвитком світових релігій та формуванням етичних принципів поводження з людьми, які не становлять прямої загрози, стало більш гуманним); зміна характеру війни (з часом війна ставала більш масштабною та жорстокою, що призвело до зростання усвідомлення необхідності регулювання правил ведення бойових дій та поводження з полоненими), виникнення міжнародного права (формування міжнародного права та прийняття Женевських конвенцій стали значним кроком на шляху до гуманізації поводження з військовополоненими).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням гарантій соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей є праці вітчизняних вчених сучасності, зокрема Циганок В.М., Сайнецький О. П., Павленко В. С., Сахно С. В., Беліменко О. О., Мазуренко Л. І. та інші.

Метою статті є аналіз історичних аспектів поводження з військовополоненими.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ранній історії війн статус військовополоненого не визнавався, бо переможеного ворога переможець або вбивав, або поневолював. Жінок, дітей і старійшин переможеного племені чи нації часто утилізували подібним чином. Полонений, незалежно від того, був він активним вояком чи ні, повністю залежав від переможця, і якщо полонений виживав на полі бою, його існування залежало від таких факторів, як наявність їжі та його корисність для викрадача. Якщо в'язню дозволяли жити, його викрадач вважав його лише рухомим майном. Під час релігійних воєн зазвичай вважалося чеснотою страчувати невірних, але за часів походів Юлія Цезаря полонений за певних обставин міг стати вільновідпущеником у Римській імперії [1].

Зі зміною війни змінювалося й ставлення до полонених і членів переможених націй чи племен. Поневолення ворожих солдатів у Європі занепало протягом Середньовіччя, але викуп був широко практикований і продовжувався аж до 17 століття. Цивільні жителі переможеної громади лише рідко потрапляли в полон, оскільки як полонені вони іноді були тягарем для переможця. Крім того, оскільки вони не були учасниками бойових дій, брати їх у полон не вважалося ні справедливим, ні необхідним. Розвиток використання найманців також сприяв створенню трохи більш толерантного клімату для полоненого, оскільки переможець в одній битві знав, що він може стати переможеним у наступній.

У 16 – 17 століттях деякі європейські політичні і правові філософи висловлювали свої думки про полегшення наслідків захоплення в'язнів. Найвідоміший з них, Гуго Гроцій, висловлений у своїй праці *De jure belli ac pacis* (Про Закон війни і миру), що переможці мали право поневолити своїх ворогів, але він виступав за обмін і викуп [1]. Загалом поширювалася ідея, що під час війни не санкціонується жодне знищення життя чи майна, окрім того, що необхідно для вирішення конфлікту. Вестфальський мир у 1648, звільняв в'язнів без викупу, зазвичай сприймається як кінець епохи повсюдного поневолення військовополонених.

У 18 столітті нове ставлення до моралі в праві націй, або міжнародному праві, мало глибокий вплив на проблему військовополонених. Французький політичний філософ Монтеск'є у своєму «Дусі закону» писав, що єдине право на війні, яке мав полонений над полоненим, не дати йому заподіяти шкоди. Полоненого більше не можна було розглядати як частину власності, якою можна розпоряджатися за примхою переможця, а лише виводити його з бою. Інші письменники, такі як Жан-Жак Руссо та Емеріх де Ваттель, розширили ту саму тему та розвинули те, що можна було б назвати теорією карантину для розміщення в'язнів. З цього моменту ставлення до в'язнів загалом покращилося [2].

До середини 19-го століття стало ясно, що певний звід принципів поводження з військовополоненими був загально визнаним у західному світі. Але дотримання принципів громадянської війни в США (1861–1865) і франко-німецької війни (1870–1871) залишало бажати кращого, і в другій половині століття робилися численні спроби поліпшити долю поранених солдатів і полонених. У 1874 році конференція в Брюсселі підготувала декларацію щодо військовополонених, але вона не була ратифікована. У 1899 році та 1907 році міжнародні конференції в Гаазі виробили правила поведінки, які отримали певне визнання в міжнародному праві. Так у 1899 р. на Першій конференції миру було прийнято Гаазьку конвенцію про закони і звичаї сухопутної війни, метою якої було встановлення положення про обов'язкову участь в процесі конфлікту урядової організації, метою якої має бути збирання відомостей про осіб, які перебувають в полоні, та необхідність існування в процесі конфлікту громадської організації, створеної для надання допомоги військовополоненим під час знаходження в полоні супротивної сторони [3]. Проте під час

Першої світової війни, коли військовополонених нараховували мільйони, обидві сторони висували багато звинувачень у недотриманні правил. Незабаром після війни народи світу зібралися у Женеві розробити Конвенцію 1929 р., яка перед спалахом Другої світової війни ратифікували Франція, Німеччина, Велика Британія, Сполучені Штати та багато інших країн. Виключенням стали Японія та Радянський Союз[4].

Під час Другої світової війни мільйони людей потрапили в полон за дуже різних обставин і зазнали поведження, яке варіювалося від чудового до варварського. Сполучені Штати та Велика Британія загалом дотримувалися стандартів, встановлених Гаазькою та Женевською конвенціями щодо поведження з військовополоненими країн Осі. Німеччина порівняно добре поводитися зі своїми британськими, французькими та американськими полоненими, але поводитися з радянськими, польськими та іншими слов'янськими військовополоненими з геноцидною суворістю. З близько 5700000 червоноармійців, які потрапили в німецький полон, пережили війну лише близько 2000000; понад 2000000 із 3800000 радянських солдатів, захоплених під час німецького вторгнення в 1941 році, просто дозволили померти від голоду. Радянська влада відповіла тим же і відправила сотні тисяч німецьких військовополонених до трудових таборів ГУЛАГу, де більшість із них загинули. Японці жорстоко поводитися зі своїми британськими, американськими та австралійськими військовополоненими, і лише близько 60 відсотків цих військовополонених пережили війну. Після війни в Німеччині та Японії відбулися міжнародні судові процеси щодо військових злочинів, які ґрунтувалися на концепції, згідно з якою дії, вчинені з порушенням основних принципів законів війни, караються як військові злочини [5].

Невдовзі після закінчення Другої світової війни Женевська конвенція 1929 року була переглянута та викладена в Женевській конвенції 1949 року. Вона продовжувала концепцію, висловлену раніше, згідно з якою в'язні повинні бути виведені із зони бойових дій і поводитися з ними гуманно без втрати громадянства. Конвенція 1949 року розширила термін військовополонених, включивши в нього не лише членів регулярних збройних сил, які потрапили під владу ворога, але й ополчення, добровольців нерегулярних формувань та учасників рухів опору, якщо вони є частиною збройних сил та особи, які супроводжують збройні сили, не будучи фактично членами (військові кореспонденти, цивільні підрядники з постачання та члени трудових підрозділів) [6]. Захист, наданий військовополоненим згідно з Женевськими конвенціями, зберігається з ними протягом усього їхнього полону і не може бути відібраний у них захопленням або відмовленням самим в'язням. Під час конфлікту в'язні могли бути репатрійовані або доставлені до нейтральної країни для опіки. Після закінчення військових дій усі в'язні мають бути звільнені та репатрійовані без затримки, за винятком тих, хто утримується перед судом або відбуває покарання, винесене судовими процесами. У деяких останніх бойових ситуаціях, таких як вторгнення США в Афганістан після нападів 11 вересня 2001 року, бійців, захоплених на полі бою, називали «незаконними учасниками бойових дій» і їм не надавався захист, гарантований Женевськими конвенціями.

Висновки. З моменту повномасштабного вторгнення російських військ на територію України світ побачив жахливе обличчя війни та не дотримання міжнародного законодавства щодо поведження з військовополоненими. Почала з'являтися велика кількість повідомлень про масові порушення правил поведження з військовополоненими. На офіційному сайті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини можна знайти безліч повідомлень про випадки катувань та приниження наших військовослужбовців, наприклад: «Українців одягали в форму полонених, підстригли волосся, катували, змушували вчити патріотичні російські пісні та виконувати їх для своїх наглядачів. Допити відбувалися дватри рази на день, після чого чоловіків жорстоко били, а згодом змушували підписати документи про те, що з ними добре поводитися». Уповноважений закликає Комісію ООН з розслідування порушень прав людини під час вторгнення Росії в Україну врахувати ці порушення прав військовополонених громадян України. [7].

Усі ці випадки вказують на те, що майже понад 200 років формування міжнародного законодавства щодо поведження з військовополоненими не гарантують їх дотримання у 21 столітті. Правоохоронна система нашої держави має фіксувати кожен випадок катувань та принижень наших військових. Після закінчення війни необхідно буде консолідувати зусилля для того, щоб кожен такий випадок отримав належну правову оцінку, а кожен злочинець отримав покарання за свої вчинки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Політологія: навчальний посібник / [Є. В. Перегуда, В. Ф. Панібудьласка, В.Л. Семко, Н. І. Рижко, С.Д. Місержи, В.Л. Стеценко, В. Л. Згурська, В.П. Третяк]. Київ: КНУБА, 2011. 216 с.
2. Доді К. В. Розвиток міжнародно-правових норм, що стосуються збройних конфліктів неміжнародного характеру: дис. к. ю. н.: 12.00.11 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2011. 236 с
3. The Program for Humanitarian Policy and Conflict Research at Harvard University, «Brief Primer on IHL», Accessed at IHL.ihlresearch.or Archived 2010-04-19 at the Wayback Machine 2009.
4. Конвенція про поліпшення долі поранених та хворих у регулярних арміях 1929. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. Дорошко М. С., Гроцій Гуго. Українська дипломатична енциклопедія. У 2-х т. К: Знання України, 2004. Т.1 760 с.
6. Женевська конвенція про поведження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

7. Сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-u-rosijskomu-poloni-ukrayinciv-katuyut-ta-trimayut-u-nelyudskih-umovah

REFERENCES:

1. Perehuda, Ye.V., Panibudlaska, V.F., Semko, V.L., Ryzhko, N.I., Miserzhy, S.D., Stetsenko, V.L., Zghurska, V.L., Tretiak, V.P. (2011). Politolohiia. [Politicalology]. *Navchalnyi posibnyk*. 216. [in Ukrainian].
2. Dodi, K. V. (2011). Rozvytok mizhnarodno-pravovykh norm, shcho stosuiutsia zbroinykh konfliktiv nemizhnarodnoho kharakteru. [Development of international legal norms relating to armed conflicts of a non-international nature]. *Dys. k. yu. n.: 12.00.11*. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. 236. [in Ukrainian].
3. The Program for Humanitarian Policy and Conflict Research at Harvard University, «Brief Primer on IHL». (2009). Accessed at IHL.ihlresearch.or Archived 2010-04-19 at the Wayback Machine. [in English].
4. Konventsiia pro polipshennia doli poranenykh ta khvorykh u rehuliarnykh armiiah. (1929). [Convention on the Amelioration of the Fate of the Wounded and Sick in Regular Armies]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
5. Doroshko. M. S., Hrotsii, Huho. (2004). Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia. U 2-kh t. [Ukrainian diplomatic encyclopedia In 2 vols.]. (Vol. 1). 760. [in Ukrainian].
6. Zhenevska konventsiia pro povodzhennia z viiskovopoloneny. (1949, August 12). [Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text [in Ukrainian].
7. Sait Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny. [Website of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-u-rosijskomu-poloni-ukrayinciv-katuyut-ta-trimayut-u-nelyudskih-umovah [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.05.2024

УДК 340.12(043)

DOI: 10.36550/2522-9230-2024-16-71-75

Гаруст Юрій Віталійович,

доктор юридичних наук, доцент

т.в.о. начальника кафедри військового права та правоохоронної діяльності

Національного університету оборони України

uvga1972@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5450-4368

Сивак В'ячеслав Вікторович,

слухач Національного університету оборони України

vcebudeukraina@ukr.net

ORCID ID: 0009-0006-5347-1174

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ФУНКЦІЙ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У статті на підставі аналізу збільшення кількості військових злочинів в умовах війни, збройних конфліктів, що є актуальною загрозою безпеці держави, а також з метою обґрунтування необхідності реформування системи органів забезпечення правопорядку у Збройних Силах України (ЗСУ), проведено аналіз зарубіжного досвіду організації діяльності військової поліції в США, Франції, Великобританії Німеччині та інших країнах. Узагальнено існування у кожній проаналізованій країні певного зводу законів, який досить повно описує всі види правопорушень, злочинів, що виникають у процесі суспільних і міжособистісних відносин, і визначає покарання за них.

Розриті основні функції військової поліції в зарубіжних країнах. Наголошено на моделі військової поліції як самостійного органу у системі військової юстиції різних країн світу, специфіка якого сформована різницею історичних умов та часових меж, діяльність становить значний практичний і теоретичний інтерес для управління державою. Окремо проаналізовано досвід Республіки Казахстан, як пострадянської країни, у якій утворена військова поліція забезпечує правопорядок у військах, попереджує, виявляє і припиняє військові правопорушення і злочини, виступає як штатний орган військового дізнання, який має вертикальну структуру та єдине керівництво.

Визначено спільні ознаки та функції військової поліції: реєстрація та опис правопорушень, попередження злочинів серед військовослужбовців, розслідування скоєних ними злочинів, виконання деяких функцій комендантських

Випуск 16. 2024

© Ю.В.Гаруст, В.В.Сивак, 2024